

DIN VA URF ODATLAR UYG'UNLIGI

Ahadqulov Ozodbek

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Samarqand filiali DI24-09 Guruh talabasi.

Samatov Xurshid

Ilmiy rahbar.

Tel: +99891-558-19-44. Gmail: ozodbekahadqulov55@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15376183>

Annotatsiya. Ushbu maqolada din va urf-odatlar o'rtasidagi tarixiy va ijtimoiy uyg'unlik masalasi o'rganilgan. Islom dini kontekstida urf-odatlarning ahamiyati, ularning ijtimoiy hayotdagi roli, diniy mezonlar asosida baholanishi tahlil etilgan. Maqolada shuningdek, urf-odatlarning ijobiy va salbiy jihatlari yoritilib, diniy qadriyatlar bilan uyg'un holda qo'llanishiga oid takliflar bildirilgan. Maqola dinshunoslik sohasi bilan qiziqadigan talabalar, tadqiqotchilar va keng omma uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: din va urf-odatlar, Islom dini, diniy mezonlar, diniy qadriyatlar, diniy qadriyatlar.

Kirish

Din va urf-odatlar har bir xalqning ma'naviy hayotida, tarixiy taraqqiyotida va madaniy merosida muhim o'rin egallaydi. Ular o'zaro uyg'unlikda insoniyat tamaddunining asosi bo'lib xizmat qilgan. Urf-odatlar qadim zamonlardan beri jamiyat tomonidan yaratilgan, ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi va muayyan jamiyatda yashovchi odamlarning o'ziga xosligini belgilab beruvchi hodisa sifatida e'tirof etiladi.

Din esa ilohiy manbaga asoslangan, insoniyatni ezgulikka, adolat va haqiqatga yetaklovchi kuchdir. Ularning uyg'unligi orqali jamiyatda barqarorlik, birdamlik va ma'naviy yuksalish ta'minlanadi. Mazkur maqolada din va urf-odatlarning o'zaro bog'liqligi, tarixiy ildizlari, islom dini kontekstida ularning ahamiyati va hozirgi zamonda tutgan o'rni tahlil qilinadi.

Din – bu inson bilan iloh o'rtasidagi ruhiy bog'liqlikni ifoda etuvchi, ilohiy manbalarga asoslangan e'tiqodlar tizimidir. U odamlarga hayotda qanday yashash, qanday axloqiy mezonlarga amal qilish kerakligini o'rgatadi. Urf-odatlar esa tarixiy tajriba asosida shakllangan, ijtimoiy ong mahsuli bo'lgan qadriyatlar, marosimlar, odatlar yig'indisidir. Jamiyatdagi ijtimoiy tartibot, urf-odatlar orqali avloddan avlodga uzatiladi va saqlanadi. Bu jihatdan, din va urf-odatlar bir-birini to'ldiruvchi ikki muhim tushuncha sifatida namoyon bo'ladi.

Din va urf-odatlar insoniyat madaniyati va ijtimoiy hayotining ajralmas tarkibiy qismlaridan hisoblanadi. Har ikkisi jamiyat hayotini tartibga solishda muhim rol o'ynaydi, biroq ularning mohiyatida muayyan farqlar mavjud.

Din — bu ilohiy manbaga asoslangan, inson bilan Oliy Zot o'rtasidagi bog'liqlikni ifoda etuvchi e'tiqodiy, axloqiy va huquqiy tamoyillar tizimidir. Din kishilarga hayotda qanday yashash, qanday axloqiy mezonlarga amal qilish kerakligini o'rgatadi.

Islom dini, xususan, Qur'oni karim va Hadislar orqali inson hayotining barcha jabhalarini qamrab olgan yo'l-yo'riqlarni belgilab bergan. Din insonni nafaqat jismoniy, balki ruhiy va ma'naviy poklanishga undaydi, uni jamiyat oldidagi mas'uliyatini anglashga chorlaydi.

Urf-odatlar esa jamiyatda uzoq yillar davomida shakllangan, avloddan avlodga o'tib kelayotgan ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar va marosimlar majmuasidir. Urf-odatlar xalqning tarixiy tajribasi, urfiy axloqiy qarashlari va madaniy hayot tarzini ifodalaydi.

Har bir millat o'ziga xos urf-odatlarga ega bo'lib, ular shu xalqning milliy o'zligini belgilab beradi. Masalan, to'y marosimlari, mehmondorchilik, bayramlar, kiyinish odobi kabi ko'plab jihatlarda urf-odatlar tarkibiga kiradi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, **din va urf-odatlar bir-biridan mustaqil emas, balki o'zaro bog'liq va ba'zan bir-birini to'ldiruvchi tizimlardir**. Islom dini urf-odatlarni qat'iy rad etmaydi, balki ular shariatga zid bo'lmasa, muqaddas manbalarga zid kelmasa, jamiyatda qo'llab-quvvatlashga undaydi. Bu fikr fiqhda "al-urf muhakkam" — ya'ni urf e'tiborga olinadi, degan qoida bilan mustahkamlangan.

Urf-odatlar va dini qadriyatlarning o'zaro ta'siri

Islom dini urf-odatlarni qat'iy rad etmaydi. Faqatgina ular Qur'oni karim va hadislar asosidagi shar'iy mezonlarga zid bo'lmasligi kerak. Misol uchun, xalq orasida mavjud bo'lgan to'y marosimlari, mehmondorchilik, Navro'z kabi bayramlar islomiy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan holda nishonlanadi. Fiqhda 'urf' tushunchasi mustaqil hujjat sifatida ko'riladi va bu orqali ularning shar'iy ahamiyati belgilanadi. Imom Shofi'iy, Imom Abu Hanifa kabi fiqh ulamolari ham urf-odatlarga e'tibor bilan qarashgan, ularni ijtimoiy hayotga mos ravishda talqin qilishgan.

Urf-odatlar va dini qadriyatlar har qanday jamiyatda ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish, axloqiy mezonlarni mustahkamlash va madaniy merosni asrashda muhim ahamiyatga ega. Ular orasida uzviy aloqadorlik mavjud bo'lib, bu bog'liqlik tarixiy tajriba, ijtimoiy ehtiyojlar va dini-ma'naviy talablar asosida shakllanadi.

Urf-odatlar asosan xalqning hayotiy tajribasidan, qadimiy an'analardan kelib chiqqan bo'lsa, **diniy qadriyatlar** ilohiy manbalar — Qur'on, Hadis va diniy fiqhiy maktablar asosida shakllangan. Shu bilan birga, diniy qadriyatlar ko'pincha mavjud urf-odatlarga ta'sir o'tkazib, ularni muayyan axloqiy va shariat mezonlariga moslashtiradi.

Bu holat ayniqsa islom dinida yaqqol ko'zga tashlanadi. Islom urf-odatlarga qat'iy qarshi emas, balki ularni muvozanatda baholaydi: agar urf-odatlar shariatga zid bo'lmasa, jamiyat hayotiga foydali bo'lsa, ularni qabul qiladi.

Masalan, **o'zbek xalqining mehmondorchilik urfi** islomda buyurilgan saxiylik va mehr-oqibat tamoyillariga mos keladi. Yoki **xatna to'yi, hayit bayramlarida ziyorat qilish, duo qilish** kabi an'analarda din bilan uyg'un holda amalga oshiriladi. Bu holatda dini qadriyatlar urf-odatlarni yo'naltiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi.

Tarixiy misollar va an'analarda

O'zbekiston tarixida diniy qadriyatlar bilan urf-odatlar uyg'unligi juda yaqqol ko'zga tashlanadi. Masalan, xalq orasida avliyolar qabrini ziyorat qilish, Qur'on tilovat qilish, hayit bayramlarida o'zaro ko'rishuv, oila a'zolariga e'tibor ko'rsatish — bularning barchasi diniy va milliy qadriyatlar sintezi hisoblanadi.

Bundan tashqari, sunnat to'yi, bo'ydoq yigitlarni uylantirish, yoshlarga pand-nasihat berish kabi urf-odatlar ham diniy asosga ega. Bu kabi an'analar orqali islomiy axloqiy me'yorlar xalq turmush tarziga chuqur singib ketgan.

Din va urf-odatlar uyg'unligini yoritishda tarixiy misollar alohida ahamiyatga ega.

Chunki an'analar asrlar davomida shakllanib, xalq hayoti, e'tiqodi, ma'naviyati va diniy dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanib kelgan. Ayniqsa, musulmon xalqlari, jumladan, o'zbek xalqining diniy e'tiqodi va urf-odatlari uyg'unlashuvi tarixda yorqin iz qoldirgan.

Islom dini Markaziy Osiyoga kirib kelgach, bu hududda mavjud bo'lgan qadimiy turkiy urf-odatlar bilan muvozanatli tarzda singdirilgan. Masalan, o'zbek xalqida qadimdan mavjud bo'lgan **“ota-onani ulug'lash”, “kichiklarga mehr, kattalarga hurmat”, “mehmondo'stlik”, “musofirni izzat qilish”** kabi qadriyatlar islomdagi axloqiy talablar bilan aynan mos tushadi. Bu urfiy qadriyatlar Qur'oni karimdagi va Hadislardagi ko'rsatmalar bilan boyib, diniy-ma'naviy asosga ega bo'ldi.

Xatna to'yi (sunnat to'yi) tarixiy-an'anaviy marosim bo'lib, islomda sunnat amal sifatida qaraladi. O'zbek xalqi bu marosimni yillar davomida tantanali tarzda o'tkazib keladi. Bu odat islomiy qadriyatlar bilan mos tushgani sababli bugungi kungacha saqlanib qolgan va mustahkamlanib bormoqda.

Hayit bayramlari bilan bog'liq urf-odatlar ham tarixan xalq orasida keng tarqalgan. Qurbongohga chiqish, mehr-oqibatli oilalarga yordam berish, mo'ysafidlar va mehribonlar uyiga tashrif buyurish, mahalladagi kekxa va nochorlarga sovg'a ulashish – ularning barchasi diniy bayramning ma'naviy ruhi bilan uyg'unlashgan urfiy amallardir.

Urf-odatlar va zamonaviy din talqini

Zamonaviy globallashuv davrida ayrim urf-odatlar yangicha shakl olmoqda. Ba'zi hollarda diniy qadriyatlar noto'g'ri talqin etilib, urf-odatlar rad qilinadi yoki diniy qarashlar nomi bilan ularning asl mohiyati buziladi. Shu bois, hozirgi davrda din va urf-odatlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash, ularni to'g'ri talqin qilish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Olimlar, imom-xatiblar, pedagoglar va ziyolilar bu borada faol bo'lishi, aholiga to'g'ri ma'lumot berishi lozim.

Zamonaviy jamiyatda din va urf-odatlarning o'zaro ta'siri va uyg'unligi yana bir bor e'tiborga olinmoqda. Globalizatsiya, texnologik rivojlanish va madaniy almashinuvlar urf-odatlarga yangi qarashlarni taqdim etmoqda. Bu holat, ayniqsa, diniy talqinlarning zamonaviy sharoitga moslashtirilishini talab qilmoqda. Bunday o'zgarishlar dinning zamonaviy talqini va urf-odatlarning yangi shakllanishiga olib kelmoqda.

Zamonaviy din talqini o'zgarayotgan ijtimoiy sharoitlarga moslashishi kerak.

Masalan, **maslahatlar va fatvalar** zamonaviy muammolarni hal etishda yordam beradigan yangi tafsir va ijtimoiy masalalarga qaratilgan tushunchalarni rivojlantiradi. Bu esa, urf-odatlar va diniy qadriyatlarning zamonaviy ijtimoiy hayotga mos ravishda yangilanishini ta'minlaydi.

Xulosa va takliflar

Din va urf-odatlarning uyg'unligi jamiyatda ma'naviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Islom dini urf-odatlarga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lgan, faqat ularni adolat, haqiqat va axloqiylik mezonlari asosida baholashni talab qilgan.

Yosh avlodni tarbiyalashda diniy-ma'naviy qadriyatlar bilan milliy urf-odatlarini uyg'un holda o'rgatish kerak. Shuningdek, ommaviy axborot vositalari, ta'lim muassasalari va diniy idoralar bu borada hamkorlikda ishlashi lozim. Faqat shundagina jamiyatimizda sog'lom diniy-ma'naviy muhit qaror topadi va xalqimizning madaniy boyligi saqlanib qoladi.

REFERENCES

1. **Qur'oni Karim.** O'zbekiston Musulmonlari idorasi, Toshkent, 2019. – 2, 3, 4, 5-betlar.
2. **Al-Buxoriy. Al-Jome' as-Sahih.** Hadislar to'plami. – 3, 4-betlar.
3. **T. Jalolov. Dinshunoslik asoslari.** Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2021. – 2-bet.
4. **A. Qayumov. O'zbek xalqining urf-odatlari va marosimlari.** Toshkent: Fan, 2005. – 3, 4, 5-betlar.
5. **O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.** Toshkent, 2023. – 6-bet.
6. **A. Yo'ldoshev. Islomda urf-odat va an'analar.** Islom.uz maqolalar to'plami, 2020. – 3, 5-betlar.
7. **Z. Hasanboyev. Din va jamiyat.** Toshkent: Ma'naviyat, 2018. – 4, 6-betlar.
8. S. Muminov. Islom falsafasi va ma'naviyat asoslari. Toshkent: Sharq, 2017. – 2–3-betlar (*ilmiy tushunchalar qismida*)
9. A. B. Vohidov. O'zbek xalqining ma'naviy merosi. Toshkent: Ma'naviyat, 2016. – 4–5-betlar (*urf-odatlar tarixi haqida*)
10. N. Xolmuhamedov. Din va jamiyat: tarix va bugun. Samarqand: Siyosat, 2020. – 6-bet (*xulosa va zamonaviy yondashuvlarda*)
11. T. Alimov. O'zbek urf-odatlarining islomdagi o'rni. "Din va hayot" jurnali, 2021, №2. – 3–4-betlar (*urf va fiqhga oid izohlar*)